

Filip Radoniewicz¹

**Prawo do sądu w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Karcie
Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz w Konstytucji
Rzeczypospolitej Polskiej – zagadnienia wybrane (cz. I)²**

Słowa kluczowe: prawo do sądu, prawo do rzetelnego procesu sądowego, Europejska Konwencja Praw Człowieka

Keywords: right to court, right to a fair trial, European Convention on Human Rights

Streszczenie

Celem opracowania jest przedstawienie wybranych zagadnień związanych z prawem do sądu, stanowiącym kluczowy element systemu ochrony praw człowieka, zapewniającym środki proceduralne mające za zadanie ochronę praworządności. Prawo do sądu jest obecnie powszechnie gwarantowane, zarówno w aktach prawa międzynarodowego, jak i konstytucjach państw demokratycznych. Autor artykułu porównuje regulacje tej kwestii w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Karcie Praw Podstawowych i Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

Ze względu na zakres omawianej tematyki, artykuł został podzielony na dwie części – pierwszą, zawierającą wprowadzenie do problematyki prawa do sądu i analizę tej kwestii na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz drugą, prezentującą regulację tego prawa w Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej.

¹ Autor jest adiunktem w Instytucie Prawa i Administracji Obronnej na Wydziale Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej w Warszawie. E-mail: f.radoniewicz@akademia.mil.pl.

² Część druga niniejszego artykułu ukaże się w „Przeglądzie Prawa Konstytucyjnego” 2017, nr 3.

Summary

The right to a fair trial in the European Convention on Human Rights, in the Charter of Fundamental Rights of the European Union and in the Constitution of the Republic of Poland – selected issues (part I)

The purpose of this paper is the presentation of some selected issues connected with the right to a fair trial (the right to court, the right to legal proceedings), which is a key element of human rights protection and serves to provide procedural means to safeguard the rule of law. The right to a fair trial is generally guaranteed in acts of international law and in democratic constitutions. The Author of this paper compares regulations of this issue in the European Convention on Human Rights, in the Charter of Fundamental Rights of the European Union and in the Constitution of the Republic of Poland.

Because of the extent of the presented subject, article was divided into two parts – the first one, which contains the introduction to the subject of the right to a fair trial and the analysis of this issue in the European Convention on Human Rights and the second part, which presents the regulation of the right to a fair trial in the Charter of Fundamental Rights of the European Union and in the Constitution of the Republic of Poland.

✱

I.

Prawo do sądu powszechnie uznawane jest za jedno z fundamentalnych praw człowieka. Jego istota wyraża się w zapewnieniu każdemu możliwości przedstawienia swojej sprawy przed właściwymi organami, które w państwie prawnym powinny zapewnić gwarancje podejmowania sprawiedliwych, obiektywnych i słuszných decyzji³. Początkowo dotyczyło odpowiedzialności karnej (jako najwcześniejsze przykłady jego sformułowania podaje się angielską Wielką Kartę Swobód z 1215 r. czy polskie przywileje szlacheckie: czerwiński z 1422 r., statut warcki z 1423 r. oraz przywilej jedleńsko-krakowski z 1430 r. i 1433 r.), następnie zaczęło nabierać szerszego znaczenia, stając się generalną gwarancją rozstrzygnięcia wszelkich spraw i sporów dotyczących jednost-

³ H. Pietrzkowski, *Prawo do sądu. Wybrane zagadnienia*, „Przełąd Sądowy” 1999, nr 11–12, s. 3.

ki, ze szczególnym uwzględnieniem spraw karnych⁴. Jednocześnie stanowi ono gwarancję ochrony wszystkich praw człowieka.

W ramach prawa do sądu powszechnie wyróżnia się trzy elementy: prawo dostępu do sądu (tj. do zapoczątkowania postępowania przed organem spełniającym kryteria sądu w demokratycznym państwie prawnym), prawo do sprawiedliwego (rzetelnego, uczciwego) postępowania⁵ oraz prawo do uzyskania wyroku⁶.

W prawie międzynarodowym po raz pierwszy prawo do sądu zostało sformułowane w art. 10 Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, w którym stwierdzono, że „każdy jest uprawniony, na warunkach całkowitej równości, do rzetelnej i publicznej rozprawy przed niezależnym i bezstronnym sądem, przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach lub zasadności skierowanego przeciwko niemu oskarżenia karnego”. Choć prawny charakter Deklaracji jest sporny⁷, stanowiła ona podwaliny pod wspólne działania międzynarodowej społeczności w dziedzinie praw człowieka.

Pierwszym aktem międzynarodowym o wiążącym charakterze, w którym zagwarantowano prawo do sądu, była Europejska Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 r. Podobne regulacje zostały zawarte we wszystkich kolejnych dokumentach międzyna-

⁴ L. Garlicki, *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, „Annales UMCS. Sectio G” 1990, vol. XLVII, s. 63.

⁵ Przez rzetelne postępowanie (*fair trial*) należy rozumieć „rozprawę przeprowadzoną zgodnie z zasadami postępowania karnego chroniącego prawa jednostki”, M.P. Wędrychowski, *Prawo do „uczciwej rozprawy” w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Przegląd Sądowy” 1991, nr 5/6, s. 65; P. Hofmański, *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995, s. 238; J. Pradel, *Rzetelny proces w europejskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 9, s. 7 i n.; A. Redelbach, *Sądy a ochrona praw człowieka*, Toruń 1999, s. 243 i n.; P. Wiliński, *Dwa modele rzetelnego procesu*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 7, s. 40 i n.

⁶ A. Bień-Kacała, *Konstytucyjne podstawy prawa do sądu (zasada ustawowej regulacji władzy sądowniczej)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3 (31), s. 16–17. S. Pilipiec, *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, „Annales UMCS. Sectio G” 2000, vol. XXXVII, s. 227; M. Wyrzykowski, *Zasada demokratycznego państwa prawnego*, [w:] *Zasady podstawowe polskiej konstytucji*, red. W. Sokolewicz, Warszawa 1998, s. 82; A. Zieliński, *Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 4, s. 20.

⁷ J. Symonides, *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (po 60 latach od jej przyjęcia)*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 12, s. 10–11.

rodowych z zakresu praw człowieka, wśród których należy wskazać w szczególności Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 19 grudnia 1966 r., Amerykańską Konwencję Praw Człowieka z 22 listopada 1969 r., Afrykańską Kartę Praw Człowieka i Ludów z 26 czerwca 1981 r., Arabską Kartę Praw Człowieka z 22 maja 2004 r. oraz Kartę Praw Podstawowych Unii Europejskiej z 7 grudnia 2001 r.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono unormowania prawa do sądu w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka, Karcie Praw Podstawowych Unii Europejskiej oraz Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. Z uwagi na ograniczenia objętościowe publikacji zrezygnowano z prezentacji regulacji tej problematyki na gruncie innych aktów prawa międzynarodowego. Z tych samych powodów artykuł został podzielony na dwie części – niniejszą, omawiającą problematykę prawa do sądu na gruncie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka oraz część drugą, która ukaże się w jednym z kolejnych numerów „Przeгляdu Prawa Konstytucyjnego” – zawierającą analizę przepisów Karty Praw Podstawowych UE oraz Konstytucji RP, dotyczących przedmiotowej problematyki.

II.

Stosownie do art. 6 ust. 1 zd. 1 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka⁸ (dalej EKPCz) każdy (a zatem zarówno osoba fizyczna – bez względu na obywatelstwo lub jego brak – jak i osoba prawna) ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy w rozsądnym terminie przez niezawisły i bezstronny sąd ustanowiony ustawą przy rozstrzyganiu o jego prawach i obowiązkach o charakterze cywilnym albo o zasadności każdego oskarżenia w wytoczonej przeciwko niemu sprawie karnej.

Europejski Trybunał Praw Człowieka (dalej ETPCz) znacznie złagodził restrykcyjne brzmienie art. 6 ust. 1 EKPCz, ograniczając jego zastosowanie do spraw cywilnych i karnych. Po pierwsze, wielokrotnie podkreślał, że przepis ten, jako statuujący zasadę prawa do sądu, pełniącą szczególnie ważną rolę w demokratycznym państwie prawa, nie może być interpretowany zawęża-

⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 4 listopada 1950 r. (Dz.U. 2003, Nr 61, poz. 284 ze zm.).

jąco⁹. Po drugie, zawarte w jego treści pojęcia mają na gruncie EKPCz charakter autonomiczny¹⁰ i mogą mieć niekiedy szerszy zakres niż wynikałoby to z regulacji krajowych¹¹. Po trzecie, ETPCz dokonuje ich dynamicznej wykładni, zgodnie z duchem Konwencji¹².

O tym, czy sprawa może zostać zakwalifikowana jako sprawa karna, decydują trzy zasadnicze przesłanki¹³, które ETPCz sformułował rozpatrując sprawę *Engel i inni przeciwko Holandii*¹⁴. Pierwszą z nich jest kwalifikacja sprawy według prawa krajowego, która jednak wyjątkowo pełni rolę kryterium decydującego, w zasadzie stanowiąc głównie punkt wyjścia dla dalszej analizy¹⁵. Drugą przesłanką jest charakter czynu, będącego przedmiotem sprawy. Przy jej stosowaniu badany jest zakres podmiotowy naruszonej normy – w przypadku postępowania karnego powinna to być norma abstrakcyjna i powszechnie obowiązująca, a nie skierowana do określonej grupy osób (np. prawników, lekarzy itd.), co przesądza zwykle o charakterze sprawy jako dyscyplinarnej, a nie karnej. Ponadto Trybunał przyjął¹⁶, że by uznać normę za karną, jej sankcja musi pełnić funkcję zarówno prewencyjną, jak i represyjną¹⁷.

⁹ Wyrok ETPCz z 17 stycznia 1970 r. w sprawie *Delcourt p. Belgii*, pkt 25. Teksty wszystkich orzeczeń dostępne są w oficjalnym serwisie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, <http://hudoc.echr.coe.int> (31.01.2017).

¹⁰ Wyrok ETPCz z 28 czerwca 1978 r. w sprawie *Koenig p. Republice Federalnej Niemiec*, pkt 88–89.

¹¹ P. Hofmański, A. Wróbel, [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*. t. 1, red. L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, Warszawa 2010, s. 250.

¹² M. Kłopotcka-Jasińska, *Pojęcie sprawy w świetle art. 6 Konwencji o ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3 (31), s. 301–302.

¹³ Przesłanki te są niezależne. Nie muszą wystąpić kumulatywnie – dla uznania sprawy za karną wystarczy spełnienie tylko jednej z nich. Por. P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 287; M. Wąsek-Wiaderek, *Zastosowanie gwarancji art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka do postępowań dyscyplinarnych (ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzialności dyscyplinarnej zawodów prawniczych)*, „Rejent” 2010, Wydanie Specjalne, s. 73. Wydaje się, że przeciwnego zdania jest A. Wasilewski, *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych (ustawodawstwo polskie na tle standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Konstytucji RP)*, „Przegląd Sądowy” 2001, nr 9, s. 27.

¹⁴ Wyrok ETPCz z 23 listopada 1976 r. w sprawie *Engel i inni p. Holandii*, pkt 82.

¹⁵ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 282; M. Kłopotcka-Jasińska, op.cit., s. 314–315.

¹⁶ Wyrok ETPCz z 2 września 1998 r. w sprawie *Lauko p. Słowacji*, pkt 58.

¹⁷ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 282–283; M. Wąsek-Wiaderek, op.cit., s. 73. Zob szerzej M. Kłopotcka-Jasińska, op.cit., s. 315–319.

Poważne problemy rodzą się w związku ze stosowaniem trzeciego – jednocześnie najistotniejszego – kryterium, tj. rodzaju i charakteru sankcji, jaka grozi za dany czyn. Niewątpliwie nie ma charakteru karnego postępowanie, w którym nie jest możliwe wymierzenie żadnej kary¹⁸. Jeżeli grożąca sankcja polega na pozbawieniu wolności zwykle¹⁹ ETPCz przyjmuje²⁰, że sprawa ma karny charakter²¹.

Dla uznania sprawy za cywilną konieczne jest, by jej przedmiotem był spór dotyczący praw i obowiązków o charakterze cywilnoprawnym. Takimi sporami są bez wątpienia te, które są regulowane przez przepisy prawa prywatnego. W przypadku sporów dotyczących stosunków państwo-obywatel, a więc z zakresu tradycyjnie rozumianego prawa publicznego, w pewnym uproszczeniu można przyjąć, że o cywilnym charakterze sporu decyduje jego ekonomiczna natura. Nie jest istotne ani źródło sporu, ani fakt, że rozstrzygają o nim np. sądy administracyjne²². Z zakresu działania art. 6 ust. 1 EKPCz wyłączone są jednak niektóre sprawy, których przedmiotem są obowiązki finansowe wobec państwa, należące wyłącznie do sfery prawa publicznego (przede wszystkim obowiązki podatkowe²³), czy sprawy dotyczące azylu lub deportacji²⁴.

W wyroku *Bentham przeciwko Holandii*²⁵ ETPCz podsumował dotychczasowe orzecznictwo dotyczące rozumienia pojęcia „sporu”, wskazując m.in., że chodzi o spór bardziej w znaczeniu materialnoprawnym niż formalnym²⁶;

¹⁸ Z taką sytuacją mamy do czynienia w przypadku np. orzekania o zastosowaniu środków zabezpieczających wobec sprawcy niepoczytalnego (postępowanie to powinno jednak spełniać wymogi dla spraw o charakterze cywilnym). Por. P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 284–285.

¹⁹ Nie jest to jednak regułą – zob. P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 282; M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013, s. 528.

²⁰ Wyroki ETPCz w sprawach *Engel i inni* (pkt 82) oraz *Campbell i Fell p. Zjednoczonemu Królestwu* z 28 czerwca 1984 r. (pkt 82).

²¹ M. Kłopocka-Jasińska, op.cit., s. 319 i n.; P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 284 i n.

²² M. Wąsek-Wiaderek, op.cit., s. 78–79.

²³ Por. wyrok ETPCz z 12 lipca 2001 r. w sprawie *Farrazzini p. Włochom*, pkt 24–31.

²⁴ M. Kłopocka-Jasińska, op.cit., s. 308–310; M.A. Nowicki, op.cit., s. 515–516; J. Połatyńska, *Prawo do rzetelnego procesu sądowego*, [w:] *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, red. L. Koba, W. Waclawczyk, Warszawa 2009, s. 214–215.

²⁵ Wyrok ETPCz z 23 października 1985 r. *Bentham p. Holandii*, pkt 32.

²⁶ Wyrok ETPCz z 23 czerwca 1981 r. w sprawie *Le Compte, Van Leuven and De Meyere p. Belgii*, pkt. 45.

jego przedmiotem może być nie tylko istnienie prawa, ale również jego zakres oraz sposób jego wykonywania²⁷; może dotyczyć zarówno faktów jak i prawa²⁸; musi być rzeczywisty i poważny (oznacza to wykluczenie spraw „hipotetycznych” i „niepewnych”²⁹ oraz tych, w których naruszenie praw cywilnych jest minimalne³⁰); jego rozstrzygnięcie musi mieć bezpośrednio decydujące znaczenie dla tego prawa³¹.

W celu oceny czy spór dotyczy praw i obowiązków, Trybunał sięga do porządku krajowego państwa, przeciwko któremu wniesiono daną skargę. Co do zasady musi ona dotyczyć prawa zagwarantowanego w jego systemie prawnym. W przypadku, gdy stwierdzenie istnienia określonego prawa nie jest jednoznaczne, ETPCz bada, czy istnieje prawdopodobna i uzasadniona podstawa dla jego istnienia³².

Pojęcie „sądu” również ma charakter autonomiczny. Zdarza się, że za sądy ETPCz w swoich orzeczeniach uznaje organy, które w świetle regulacji krajowych nimi nie są³³.

Organ, by zostać uznanym za sąd w świetle EKPCz, musi spełniać określone przesłanki o charakterze materialnoprawnym (wskazane w art. 6 ust. 1 EKPCz)³⁴, a nie formalnym. Sąd, w świetle orzecznictwa ETPCz, można scharakteryzować jako organ władzy sądowniczej, czyli rozstrzygający sprawy należące do jego kompetencji, na podstawie zasady rządów prawa, na drodze przewidzianego prawem postępowania. Ponadto musi się charakteryzować niezawisłością, bezstronnością, okresem stabilnej kadencji jego członków oraz zapewniać odpowiednie gwarancje proceduralne³⁵.

Sąd musi być „ustanowiony ustawą”, czyli prawem stanowionym przez parlament, co ma zapewnić jego niezależność i niezawisłości od władzy wy-

²⁷ Wyrok ETPCz z 23 czerwca 1981 r. w sprawie *Le Compte, Van Leuven and De Meyere*, pkt 49.

²⁸ Wyrok ETPCz z 27 października 1987 r. w sprawie *Pudas p. Szwecji*, pkt 31.

²⁹ Wyrok ETPCz z 29 października 1991 r. w sprawie *Helmerts p. Szwecji*, pkt 29.

³⁰ Wyrok ETPCz z 27 listopada 1991 r. *Oerlemans przeciwko Holandii*, pkt 47.

³¹ Wyrok w sprawie *Le Compte, Van Leuven and De Meyere*, pkt 47.

³² M. Wąsek-Wiaderek, op.cit., s. 78; M.A. Nowicki, op.cit., s. 514.

³³ Tak było w przypadku np. polskich sądów lekarskich, które ETPCz uznał za sąd w rozumieniu EKPCz; wyrok ETPCz z 16 grudnia 2008 r. w sprawie *Frankowicz p. Polsce*.

³⁴ Wyrok ETPCz w sprawie *Campbell i Fell*, pkt 76.

³⁵ Wyrok ETPCz z 29 kwietnia 1988 r. w sprawie *Belilos p. Szwajcarii*, pkt 64.

konawczej, wykluczając możliwość tworzenia organów orzekających przez egzekutywę (np. sądów doraźnych)³⁶. Ustawową podstawę musi mieć także organizacja (ustrój) i funkcjonowanie sądu – ustawa powinna określać kompetencje (właściwość) sądu, postępowanie przed nim, a także tworzenie składu orzekającego sądu i przydzielanie spraw³⁷.

Sąd ma być „niezawisły”, co zgodnie z orzecznictwem ETPCz oznacza zarówno niezależność³⁸ od stron, jak i organów władzy wykonawczej³⁹ oraz ustawodawczej⁴⁰. Oceniając, czy organ jest niezawisły Trybunał bada w szczególności następujące kwestie: sposób powoływania jego członków i czas sprawowania przez nich urzędu, istnienie gwarancji przed naciskami zewnętrznymi oraz czy organ jest postrzegany jako niezawisły⁴¹.

Bezstronność oznacza niewystępowanie po stronie sędziego lub sądu uprzedzeń lub stronniczości, a jej naruszenie może być stwierdzane różnymi sposobami. Trybunał wyróżnił dwa podejścia – subiektywne, w którym dąży do ustalenia osobistych poglądów lub interesów konkretnego sędziego w danej sprawie, drugie – obiektywne – w którym ocenia, czy sędzia daje wystarczające gwarancje, by rozwiązać wszelkie uzasadnione wątpliwości w tym względzie. W tym drugim teście ETPCz bada czy – niezależnie od sy-

³⁶ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 311–312, pkt 126; P. Hofmański, op.cit., s. 229.

³⁷ Zob. L. Garlicki, *Pojęcie i cechy „sądu” w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, [w:] *Trzecia Władza. Sądy i trybunały w Polsce. Materiały L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego. Gdynia, 24–26 kwietnia 2008 r.*, red. A. Szmyt, Gdańsk 2008, s. 146; M.A. Nowicki, op.cit., s. 554.

³⁸ Jak podkreślają P. Hofmański i A. Wróbel na gruncie Konwencji termin *independent* odnosi się zarówno do niezawisłości, jak i niezależności. W polskim systemie prawnym oba te pojęcia są odróżniane jako „niezależność sądu” i „niezawisłość sędziego”. Natomiast ETPCz przyjął szerokie rozumienie pojęcia *independent* włączając w jego zakres zarówno niezależność od pozostałych władz, jak i od stron postępowania. W europejskiej kulturze prawnej powszechnie przyjmuje się, że „niezależność” od stron postępowania odnosi się do pojęcia *impartiality* (bezstronności), nie zaś niezależności lub niezawisłości. Jednocześnie ETPCz niezawisłość i bezstronność wiąże ze sobą i zazwyczaj kwestię ich naruszenia rozpatruje łącznie, P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 314, A. Bień-Kacała, op.cit., s. 21–22.

³⁹ Wyrok ETPCz w sprawie *Campbell i Fell*, pkt 78.

⁴⁰ Zob. postanowienie Europejskiej Komisji praw Człowieka z 18 grudnia 1980 r. w sprawie *Crociani i inni p. Włochom*.

⁴¹ Zob. w szczególności wyrok ETPCz w sprawie *Campbell i Fell*, pkt 78, w którym Trybunał podsumował swoje dotychczasowe orzecznictwo w tej kwestii.

tuacji osobistej któregokolwiek z członków składu orzekającego – występują realne fakty, które mogą wzbudzić wątpliwości, co do jego bezstronności. W tym względzie nawet pozory (wrażenia – *appearances*)⁴² mogą mieć pewne znaczenie⁴³.

Nieemożność zapewnienia sobie przez stronę pomocy prawnej może stanowić ograniczenie dostępu prawa do sądu. Wprawdzie prawo do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy wyznaczonego z urzędu określone jest w art. 6 ust. 3 lit. c EKPCz, gwarantującego prawa oskarżonego, jednak zagwarantowanie bezpłatnej pomocy prawnej może czasami wynikać z art. 6 ust. 1 EKPCz. ETPCz wskazał, że przepis ten zobowiązuje państwo do zapewnienia pomocy pełnomocnika, gdy taka pomoc jest niezbędna dla zapewnienia efektywnego dostępu do sądu, albo gdy reprezentacja przez pełnomocnika jest obligatoryjna, lub związane jest to ze skomplikowaniem procedury lub samej sprawy⁴⁴.

Wymóg poniesienia wygórowanych kosztów (nieproporcjonalnie wysokich do możliwości finansowych strony) może stanowić ograniczenie prawa do sądu. Ocena, czy za takie należy je uznać powinna być dokonywana w świetle okoliczności danej sprawy z uwzględnieniem sytuacji majątkowej strony i fazy postępowania, w której ma to nastąpić⁴⁵.

Artykuł 6 ust. 1 EKPCz gwarantuje ogólne „prawo do sprawiedliwego rozpoznania sprawy przez sąd”, mające zastosowanie zarówno do spraw karnych, jak i spraw cywilnych. Jednak w przypadku tych pierwszych to ogólne prawo do rzetelnego postępowania jest doprecyzowane przez wskazanie

⁴² P. Hofmański i A. Wróbel wskazali, że taki „pozór” może się pojawić np. w sytuacji gdy: „1) sędzia rozpoznający sprawę „główną” uczestniczył w różnym zakresie w rozstrzyganiu pewnych kwestii lub spraw wcześniejszych, poprzedzających proces w sprawie głównej, 2) członek sądu łączy funkcję sędziego z innymi funkcjami, 3) sędzia wypowiadał się publicznie, co do rozpoznawanej przez niego sprawy 3) sędzia ma osobisty lub majątkowy interes w rozstrzygnięciu sprawy, 4) sędzia jest osobiście związany ze stroną procesu” (P. Hofmański, A. Wróbel, op. cit., s. 321).

⁴³ Wyrok ETPCz z 27 stycznia 2004 r. w sprawie *Kyprianou p. Cyprowi*, pkt 118.

⁴⁴ Wyrok ETPCz z 9 października 1979 r. w sprawie *Airey p. Irlandii*, pkt 26; wyrok ETPCz z 30 lipca 1998 r. w sprawie *Aerts p. Belgii* (pkt 60), w którym ETPCz stwierdził, że istnienie obowiązku skorzystania przez skarżącego z pomocy prawnej, obliuguje państwo do zapewnienia bezpłatnej pomocy prawnej osobie, która z uwagi na sytuację finansową nie może sobie na nią pozwolić.

⁴⁵ Wyrok ETPCz z 19 czerwca 2001 r. w sprawie *Kreuz p. Polsce*, pkt 60.

w art. 6 ust. 2 i 3 szeregu gwarancji. Trybunał nie podjął próby określenia nawet ogólnego zakresu pojęcia „prawa do rzetelnego postępowania” z art. 6 ust. 1 EKPCz, wskazując jedynie, że podstawowymi dyrektywami, które się nań składają są zasady kontrydiktoryjności oraz równości broni⁴⁶. Do katalogu praw/zasad szczegółowych składających się na prawo do rzetelnego postępowania należą ponadto w szczególności: prawo wglądu do akt, prawo do wysłuchania, prawo do uzasadnienia orzeczenia, prawo do uczestnictwa w procesie, zasada *res iudicata*⁴⁷.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 EKPCz każdy ma prawo do rozpatrzenia jego sprawy „w rozsądnym terminie”. Ocena, czy czas trwania postępowania można za taki uznać, nie może być abstrakcyjna, lecz powinna być dokonywana w świetle konkretnych okoliczności każdej sprawy⁴⁸. Trybunał dokonując oceny tej kwestii kieruje się w szczególności następującymi kryteriami: zawi-

⁴⁶ Wyrok ETPCz z 28 sierpnia 1991 r. w sprawie *Brandstetter p. Austrii*, pkt 66; wyrok ETPCz z 25 marca 1998 r. w sprawie *Belziuk p. Polsce*, pkt 37). Zasada kontrydiktoryjności (inaczej sporności) to dyrektywa zgodnie z którą postępowanie jest prowadzone w formie sporu równouprawnionych stron przed bezstronnym arbitrem. W procesie karnym polega na rozdzieleniu funkcji procesowych: oskarżania (ścigania), obrony i orzekania. Przeciwną do niej jest zasada inkwizycyjności (śledcza). W postępowaniu na niej opartym nie występują strony, a funkcje oskarżania, obrony i rozstrzygania skupione są w rękach jednego podmiotu, stąd nazwa procesu jednopodmiotowy. W skrajnej postaci oskarżony (podejrzany) jest jego przedmiotem. Omawiane dyrektywy nie znajdują zastosowania w „czystej” postaci – w postępowaniu jurysdykcyjnym (przed sądem) dominuje zasada kontrydiktoryjności z elementami inkwizycyjności (inicjatywa dowodowa sądu), natomiast w postępowaniu przygotowawczym – przeważają elementy śledcze. W całkowicie kontrydiktoryjnym postępowaniu to na stronach spoczywa obowiązek zgromadzenia materiału dowodowego. Tak jest w procesie cywilnym, będącym sporem o prawo, toczonym przed bezstronnym sądem przez dwie przeciwstawne strony, które są „gospodarzami postępowania” – to one gromadzą materiał dowodowy mający uzasadnić ich racje (art. 6 Kodeksu postępowania cywilnego zgodnie z którym ciężar dowodu spoczywa na osobie, która z faktu tego wywodzi skutki prawne). Realność zasady kontrydiktoryjności zapewnia zasada równości broni (równouprawnienia stron), zgodnie z którą strony mają jednakowe uprawnienia procesowe, przy uwzględnieniu specyfiki każdej z nich, zob. np. W. Broniewicz, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005, s. 55–58, J. Jodłowski, aktualizował J. Lapiere, [w:] J. Jodłowski, Z. Resich *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2014, s. 127–130, 135–137; J. Tylman, [w:] J. Tylman, T. Grzegorzczak, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 122–131.

⁴⁷ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 329.

⁴⁸ Zob. wyrok ETPCz z 28 czerwca 1990 r. *Obermeier p. Austrii*, pkt 72; wyrok ETPCz z 19 lutego 1991 r. w sprawie *Santilli p. Włochom*, pkt 20.

łość sprawy, postępowanie skarżącego oraz władz krajowych, a także znaczenie sprawy i waga konsekwencji przewlekłości dla skarżącego⁴⁹.

Prawo do jawnego postępowania zapewnia publiczną kontrolę działań wymiaru sprawiedliwości. Jest także jednym ze sposobów zachowania zaufania do sądów, sprawiając, że działania wymiaru sprawiedliwości są widoczne dla społeczeństwa, a tym samym przyczyniają się do osiągnięcia celu określonego w art. 6 ust. 1 EKPCz, a mianowicie rzetelnego (sprawiedliwego postępowania), którego zagwarantowanie jest jedną z podstawowych zasad każdego społeczeństwa demokratycznego⁵⁰.

Publiczność postępowania może zostać wyłączona – w całości lub w części – ze wskazanych w art. 6 ust. 1 zd. 2 EKPCz przyczyn, a mianowicie: ze względów obyczajowych, z uwagi na porządek publiczny lub bezpieczeństwo państwowe w społeczeństwie demokratycznym, gdy wymaga tego dobro małoletnich lub gdy służy to ochronie życia prywatnego stron albo też w okolicznościach szczególnych, w granicach uznanych przez sąd za bezwzględnie konieczne oraz kiedy jawność mogłaby przynieść szkodę interesom wymiaru sprawiedliwości.

W polskiej wersji językowej art. 6 ust. 1 zd. 2 EKPCz prawo do publicznego ogłoszenia wyroku nie zostało wyodrębnione, stanowiąc najwyżej element szerszego prawa do jawnego postępowania. Z innych wersji językowych tego przepisu wynika natomiast, że jest to oddzielne uprawnienie, co więcej – w przeciwieństwie do prawa do publicznego postępowania nie może być przedmiotem ograniczeń przewidzianych w art. 6 ust. 1 zd. 2 EKPCz⁵¹.

Dwa następne ustępy art. 6 EKPCz – jak było sygnalizowane wyżej – odnoszą się w zasadzie tylko do postępowania karnego⁵². W ustępie 2 wyrażona została zasada domniemania niewinności, zaś ust. 3 przewiduje szereg gwa-

⁴⁹ Np. wyroki ETPCz z 16 grudnia 1997 r. w sprawie *Süssmann p. Republice Federalnej Niemiec*, pkt 48 oraz z 30 października 1998 r. w sprawie *Styranowski p. Polsce*, pkt 47. Por. P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 378 i n.; M.A. Nowicki, op.cit., s. 604–605.

⁵⁰ Wyrok ETPCz z 8 grudnia 1983 r. w sprawie *Pretto i inni p. Włochom*, pkt 21.

⁵¹ P. Hofmański i A. Wróbel, op.cit., s. 359–360.

⁵² Gwarancje określone w art. 6 ust. 3 EKPCz odnoszą się do spraw karnych. Nie jest jednak wykluczone wykorzystanie dorobku orzeczniczego ich dotyczącego w sprawach związanych z prawami i obowiązkami o charakterze cywilnym. Por. wyroki ETPCz z 10 lutego 1983 r. w sprawie *Albert i Le Compte p. Belgii* (pkt 30, 38–42) oraz z 27 października 1993 r. w sprawie *Donbo Beheer B.V. p. Holandii* (pkt 33–35). Zob. też P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 407.

rancji dla oskarżonego, składających się na tzw. minimalny standard karno-procesowy⁵³.

Mimo, że w przepisie art. 6 ust. 2 EKPCz mowa jest o „oskarżonym”, przepis ten znajduje zastosowanie do szerszego kręgu podmiotów. W rzeczywistości chroni on bowiem każdego, komu zarzucono popełnienie czynu zagrożonego karą – przepis art. 6 ust. 2 EKPCz znajduje zastosowanie również w sytuacji, gdy danej osobie nie postawiono jeszcze formalnie zarzutów w sprawie karnej, ale podjęto przeciwko niej jakieś czynności śledcze lub operacyjne⁵⁴, a także w innych postępowaniach (np. w podatkowym⁵⁵ czy dyscyplinarnym⁵⁶).

W przepisie art. 6 ust. 3 EKPCz – jak była mowa wyżej – wymieniono uprawnienia składające się na tzw. minimalny standard karnoprocesowy, wskazując, że każdy oskarżony ma prawo co najmniej do: niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia; otrzymania odpowiedniego czasu i możliwości do przygotowania obrony; bronięcia się osobiście lub przez ustanowionego przez siebie obrońcę, a w przypadku braku wystarczających środków na pokrycie kosztów obrony – do bezpłatnego korzystania z pomocy obrońcy z urzędu, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości; przesłuchania lub spowodowania przesłuchania świadków oraz żądania obecności i przesłuchania świadków obrony na takich samych warunkach jak świadków oskarżenia; korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza. Katalog ten nie jest wyczerpujący. Wiąże się to z wzajemnym stosunkiem przepisów art. 6 ust. 3 oraz ust. 1 i 2 EKPCz. Zawsze bowiem istnieje możliwość wyinterpretowania gwarancji pominiętej w przepisie ust. 3 z art. 6 ust. 1 EKPCz⁵⁷ (tak wywiedzione zostało np.: prawo dostępu do sądu, prawo do obecności, prawo do „równości broni”, prawo do rzetelnego przedstawienia dowodów, prawo do „krzyżowego przesłuchania świadków”, prawo do uzasadnienia wyroku⁵⁸). Przewidziane w art. 6 ust. 3 EKPCz gwarancje wzajemnie się prze-

⁵³ P. Hofmański, [w:] *Standardy praw człowieka a polskie prawo karne*, red. J. Skupiński, Warszawa 1995, s. 40 i n.

⁵⁴ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 387.

⁵⁵ Wyrok ETPCz z 29 sierpnia 1997 r. w sprawie *E.L., R.L. i J.O.-L. p. Szwajcarii*, pkt 42 i nast.

⁵⁶ Wyrok ETPCz z 14 stycznia 2010 r. w sprawie *Vanjak p. Chorwacji*, pkt 38.

⁵⁷ P. Hofmański, A. Wróbel, op.cit., s. 254.

⁵⁸ *Ibidem*, s. 251.

platają. Kluczowe jest niewątpliwie prawo do obrony (art. 6 ust. 3 lit. c), którego skuteczną realizację umożliwiają pozostałe uprawnienia⁵⁹.

Prawo do sądu nie jest absolutne – może zostać uchylone w sytuacji nadzwyczajnej. Zgodnie bowiem z art. 15 ust. 1 EKPCz w przypadku wojny lub innego niebezpieczeństwa publicznego zagrażającego życiu narodu, państwo może podjąć środki uchylające stosowanie zobowiązań z niej wynikających w zakresie ściśle odpowiadającym wymogom sytuacji, pod warunkiem, że środki te nie są sprzeczne z innymi zobowiązaniami wynikającymi z prawa międzynarodowego⁶⁰. Podjęte środki nie mogą jednak ograniczać prawa do sądu w sposób lub w stopniu powodującym, że ucierpiałaby istota tego prawa⁶¹. Ponadto strona może sama zrezygnować z prawa do sądu np. wybierając sądownictwo arbitrażowe⁶².

Literatura

- Bień-Kacała A., *Konstytucyjne podstawy prawa do sądu (zasada ustawowej regulacji władzy sądowniczej)*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3 (31).
- Broniewicz W., *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 2005.
- Garlicki L., *Pojęcie i cechy „sądu” w świetle Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, [w:] *Trzecia Władza. Sądy i trybunały w Polsce. Materiały L Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr i Zakładów Prawa Konstytucyjnego. Gdynia, 24–26 kwietnia 2008 r.*, red. A. Szmyt, Gdańsk 2008.
- Garlicki L., *Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu*, Warszawa 2012.
- Garlicki L., *Prawo do sądu*, [w:] *Prawa człowieka. Model prawny*, red. R. Wieruszewski, Warszawa 1991.
- Garlicki L., *Prawo do sądu (rozważania de lege fundamentale ferenda)*, „Annales UMCS. Sectio G” 1990, vol. XLVII.
- Hofmański P., *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995.

⁵⁹ P. Hofmański, A. Wróbel op.cit., s. 407.

⁶⁰ Na podstawie powyższego przepisu nie można uchylić zobowiązań wynikających z art. 2 (prawo do życia), z wyjątkiem przypadków śmierci będących wynikiem zgodnych z prawem działań wojennych, oraz zobowiązań zawartych w art. 3 (zakaz tortur), art. 4 ust. 1 (zakaz niewolnictwa i utrzymywania w poddaństwie) i art. 7 (zakaz karania bez podstawy prawnej) EKPCz.

⁶¹ Zob. np. wyrok ETPCz z 24 października 1979 r. w sprawie *Winterwerp p. Holandii*, pkt 75.

⁶² J. Połatyńska, op.cit., s. 278.

- Hofmański P., Wróbel A. [w:] *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*. t. 1, red. L. Garlicki, P. Hofmański, A. Wróbel, Warszawa 2010.
- Jodłowski J. (aktualizował J. Lapierre), [w:] J. Jodłowski, Z. Resich, *Postępowanie cywilne*, Warszawa 2014.
- Kłopocka-Jasińska M., *Pojęcie sprawy w świetle art. 6 Konwencji o ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności*, „Przeгляд Prawa Konstytucyjnego” 2016, nr 3 (31).
- Nowicki M.A., *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2013.
- Pietrzkowski H., *Prawo do sądu. Wybrane zagadnienia*, „Przeгляд Sądowy” 1999, nr 11–12.
- Pilipiec S., *Teoretyczno-prawne aspekty zasady prawa do sądu*, „Annales UMCS. Sectio G” 2000, vol. XXXVII.
- Połątyńska J., *Prawo do rzetelnego procesu sądowego*, [w:] *Prawa człowieka. Wybrane zagadnienia i problemy*, red. L. Koba, W. Waclawczyk, Warszawa 2009.
- Pradel J., *Rzetelny proces w europejskim prawie karnym*, „Prokuratura i Prawo” 1996, nr 9.
- Redelbach A., *Sądy a ochrona praw człowieka*, Toruń 1999.
- Symonides J., *Powszechna Deklaracja Praw Człowieka (po 60 latach od jej przyjęcia)*, „Państwo i Prawo” 2008, z. 12.
- Tylman J. [w:] J. Tylman, T. Grzegorzczak, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011.
- Wasilewski A., *Prawo do sądu w sprawach dyscyplinarnych (ustawodawstwo polskie na tle standardów Europejskiej Konwencji Praw Człowieka i Podstawowych Wolności oraz Konstytucji RP)*, „Przeгляд Sądowy” 2001, nr 9.
- Wąsek-Wiaderek M., *Zastosowanie gwarancji art. 6 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka do postępowań dyscyplinarnych (ze szczególnym uwzględnieniem odpowiedzialności dyscyplinarnej zawodów prawniczych)*, „Rejent” 2010, Wydanie Specjalne.
- Wędrychowski M.P., *Prawo do „uczciwej rozprawy” w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, „Przeгляд Sądowy” 1991, nr 5/6.
- Wiliński P., *Dwa modele rzetelnego procesu*, „Państwo i Prawo” 2006, z. 7.
- Zieliński A., *Prawo do sądu a struktura sądownictwa*, „Państwo i Prawo” 2003, z. 4.